

Grażyna Mańkowska

DOI: 10.15290/sw.2023.23.11

Uniwersytet Warszawski

e-mail: gmmankow@uw.edu.pl

ORCID: 0000-0002-5143-4744

**Oficerowie armii rosyjskiej w oczach generała
Anatolija Rosenshilda von Paulina.**

Дневники: Воспоминания о кампании 1914–1915 годов

Słowa kluczowe: leksyka oceniająca, środki pragmalingwistyczne, językowy obraz świata, obraz oficerów

Na wartość bojową każdej armii wpływa kilka czynników: wyposażenie – jego ilość, nowoczesność i stan, żołnierze – ich liczba, przygotowanie do walki i morale, a także dowódcy z ich zdolnościami strategicznymi i umiejętnościami taktycznymi. Jak pokazuje historia (również najnowsza), w szczególnych przypadkach odpowiednio pokierowane oddziały są w stanie pokonać liczebniejszego i lepiej uzbrojonego przeciwnika. Odpowiednio pokierowane, czyli dowodzone przez oficerów wydających mądre decyzje i cieszących się autorytetem wśród podwładnych, dzięki czemu ci ostatni gotowi są wykonywać nawet ryzykowne rozkazy. Można się zatem zastanawiać, czy właśnie tacy byli oficerowie armii carskiej z czasów Wielkiej Wojny? Być może to oni byli jedną z przyczyn porażek wojsk cara Mikołaja II – nieodpowiedni ludzie na odpowiedzialnych stanowiskach.

Niniejszy artykuł nie pretenduje do rangi analizy historycznej wydarzeń z lat 1914–1915. Naszym celem jest analiza językowa tekstu *Дневники: Воспоминания о кампании 1914–1915 годов*, w którym przedstawiony

został pewien wycinkowy obraz armii rosyjskiej i jej dowódców w przededniu i w pierwszych miesiącach I wojny światowej.

1. Analizowany tekst w świetle teorii językowego obrazu świata

Jak stwierdza J. Bartmiński, „język funkcjonuje zarówno jako »organizator« kultury, a także jej »zwierciadło« i archiwum, jako środek, który utrwała pamięć o tym, co było” [Bartmiński 2009, 25], zaś językowy obraz świata – „obraz utrwalony w języku i dostępny poprzez język” – „zawiera w sobie system wartości wynikających z doświadczeń historycznych całej wspólnoty językowej – narodowej, etnicznej, regionalnej czy zawodowej” [tamże, 24–25]. W podobny sposób wypowiada się O.A. Kornilow, który wyróżnia:

- językowy obraz świata (*языковая картина мира*) – rozumiany jako „результат отражения объективного мира обыденным (языковым) сознанием того или иного языкового сообщества”¹;
- narodowy językowy obraz świata (*национальная языковая картина мира*), czyli „результат отражения объективного мира обыденным (языковым) сознанием конкретного языкового сообщества, конкретного этноса”²;
- indywidualny narodowy językowy obraz świata (*индивидуальная национальная языковая картина мира*), tj. „результат отражения объективного мира обыденным (языковым) сознанием отдельного человека – носителя того или иного национального языка”³ [Корнилов 2003; cyt. za: Зиновьева, Юрков 2009, 48].

A zatem, obok obrazu świata wspólnego dla całego narodu, można mówić o obrazach specyficznych dla mniejszych grup użytkowników (np. obraz świata utrwalony w familiolekcie, w dialekcie lub w języku określonej grupy zawodowej) i wręcz dla poszczególnych twórców wypowiedzi (obraz

---

¹ „результат одzwierciedlenia объективного świata в повседневной (языковой) świadomości jakiejś wspólnoty językowej”; tu i dalej: przekład – G.M.

² „результат одzwierciedlenia объективного świata в повседневной (языковой) świadomości konkretnej wspólnoty językowej, konkretnego etnosu”.

³ „результат одzwierciedlenia объективного świata в повседневной (языковой) świadomości odrębnego człowieka – nosiciela jakiegoś języka etnicznego”.

świata utrwalony w idiolekcie). Ponadto można wyodrębnić obrazy typowe dla poszczególnych gatunków tekstów czy odmian stylistycznych.

Poddawany analizie tekst *Дневники: Воспоминания о кампании 1914–1915 годов* należy rozpatrywać jako ego-dokument – jednostkowy tekst autorski o charakterze wspomnieniowym, w którym autor przy pomocy języka przedstawia, interpretuje, a miejscami, być może, kreuje rzeczywistość⁴: tworzy obraz oficerów armii carskiej.

2. Biografia autora tekstu – generała Anatolija Rosenshilda von Paulina

Indywidualny obraz świata kształtuje się pod wpływem życiowych doświadczeń. Wpływ na postrzeganie świata i sposób jego opisywania mają wydarzenia zarówno z lat dziecięcych i młodzieńczych (środowisko, w którym dana osoba wzrastała, poziom wykształcenia), jak i z życia dorosłego (relacje rodzinne i towarzyskie, życie zawodowe, życiowe sukcesy i porażki). Dlatego widzimy konieczność przytoczenia krótkiej biografii autora omawianego tekstu. Pomoże nam ona stwierdzić, czy generał Anatolij Rosenschild von Paulin miał prawo oceniać równych mu rangą towarzyszy broni, a nawet przełożonych, a także w jakim stopniu jego opinie mają charakter obiektywny.

Anatolij Rosenschild von Paulin urodził się 12 grudnia 1860 r. w rodzinie szlacheckiej w guberni witebskiej (na terenie dzisiejszej Białorusi). Jak stwierdza sam autor, w czasach jego młodości panowało powszechne przekonanie, że inne niż służba wojskowa wybory dróg życiowych i zawodowych są poniżej godności młodego szlachcica; szlachcic przede wszystkim powinien służyć w armii [Розеншильд 2014, 179]. Dlatego też rodzina skierowała Anatolija Rosenshilda na drogę kariery wojskowej: w 1877 r. ukończył gimnazjum wojskowe w Połocku (Połocki Korpus Kadetów), w 1879 – I Szkołę Wojskową w Pawłowsku, a następnie w 1887 – Nikołajewską Akademię Sztabu Generalnego. Do wojska zaciągnął się 26 sierpnia 1877 r. – bezpośrednio po ukończeniu gimnazjum. Szybko awansował i w randze

---

⁴ Na temat języka jako konstruktu odzwierciedlającego, interpretującego lub kreującego rzeczywistość zob. np. [Tokarski 2014, 52–66].

pułkownika jako dowódca 7 pułku strzelców wziął udział w wojnie rosyjsko-japońskiej 1904–1905. Po powrocie z Mandżurii w lipcu 1905 r. awansował do stopnia generała majora za zasługi wojenne. Następnie w 1906 r. został skierowany do Świty Jego Wysokości, czyli grupy wojskowych do zadań specjalnych, pozostających do dyspozycji cara lub carycy. W okresie od 4 grudnia 1907 r. do 14 lutego 1909 r. kierował oficerską szkołą strzelecką w Oranienbaum⁵.

Generał Anatolij Rosenschild von Paulin był wielokrotnie odznaczany, m.in. orderami Św. Anny (w 1892 r. – orderem 3 stopnia, w 1904 r. – 2 stopnia i w 1913 – 1 stopnia), Św. Stanisława (w 1898 r. – 2 stopnia i w 1910 – 1 stopnia), Św. Włodzimierza (w 1905 – 4 stopnia z mieczami i kokardą, a w 1907 – 3 stopnia z mieczami).

W 1914 r., tuż przed wybuchem I wojny światowej – Wielkiej Wojny – Anatolij Rosenschild von Paulin awansował do stopnia generała porucznika i objął dowództwo nad 29 dywizją piechoty. W lipcu i sierpniu 1914 r. brał udział w operacji na terenie Prus Wschodnich (w składzie 1 armii dowodzonej przez gen. Paula von Rennenkampfa). Dowodził wówczas wojskami w dwu bitwach: 4 (17) sierpnia 1914 – w bitwie pod Stołupianami⁶ i trzy dni później, 7 (20) sierpnia 1914 – w bitwie pod Gąbinem⁷. W bitwie pod Stołupianami gen. A. Rosenschild von Paulin z własnej inicjatywy zaatakował 1 niemiecki korpus armijny gen. Hermanna von François, a pokonawszy go, przejął niemiecką artylerię i zmusił wojska gen. H. von François do odwrotu, co przesądziło o wyniku bitwy. Natomiast w bitwie pod Gąbinem, odpierając trzykrotnie liczniejszego wroga, uratował sytuację całej 1 armii, której groziło okrążenie. W lutym 1915 r. w składzie 20 Korpusu Armii (pod dowództwem gen. Władimira Smirnowa) gen. A. Rosenschild von Paulin brał udział w walkach na terenie Puszczy Augustowskiej, gdzie został otoczony i wzięty do niewoli.

Pod koniec 1918 r. powrócił z niewoli z Niemiec i zasilił szeregi Armii Ochotniczej (grupa operacyjno-strategiczna Białej Armii podczas wojny

---

⁵ Oranienbaum – dziś miasto Łomonosow położone na zachód od Sankt Petersburga.

⁶ Oryginalna nazwa – Stallupönen, dziś miasto Niestierow w obwodzie królewieckim na terenie Federacji Rosyjskiej.

⁷ Oryginalna nazwa – Gumbinnen, dziś miasto Gusiewo w obwodzie królewieckim na terenie Federacji Rosyjskiej.

domowej w Rosji w latach 1918–1920). W 1919 r. brał udział w walkach o Odessę, dowodził oddziałami ochotniczymi w składzie 3 korpusu gen. Nikołaja Szyllinga, a jesienią tego roku prowadził zwycięskie walki z wojskami Symona Petlury. W marcu 1920 r., podczas ewakuacji Noworosyjska, złamał nogę i został odesłany na rehabilitację do Serbii, do Nowego Sadu. Tam podjął służbę w Ministerstwie Wojny Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców, w wydziale ds. inspekcji piechoty. Generał Anatolij Rosenschild von Paulin zmarł 22 listopada 1929 r. w Nowym Sadzie, spoczął na miejscowym cmentarzu (por.: *Розеншильд...; Русская армия...*).

Wszystkie powyższe informacje świadczą o tym, że Anatolij Rosenschild von Paulin nie tylko odebrał gruntowne wykształcenie wojskowe, ale w chwili wybuchu Wielkiej Wojny był doświadczonym żołnierzem, którego zaangażowanie i talenty dowódcze były wielokrotnie doceniane. Również dalsza działalność potwierdza jego zdolności i umiejętności. Wszystko zatem wskazuje, że miał prawo wypowiadać się na temat wartości bojowej kadry oficerskiej armii carskiej.

3. Tematyka tekstu i źródła opinii o oficerach

Omawiany tekst jest zbiorem wspomnień z okresu walk na terenie Prus Wschodnich, które spisane zostały przez gen. A. Rosenshilda von Paulina w czasie jego pobytu w obozie jenieckim w Niemczech. W książce – oprócz opisów bitew i przygotowań do nich – wielokrotnie zetkniemy się z oceną zachowań, charakterów i możliwości intelektualnych oficerów.

Oficerami, których charakterystykę i ocenę znajdziemy na kartach dzienników Rosenshilda, byli m.in. wspomniani powyżej gen. Paul von Rennenkampf i gen. Władimir Smirnow, ponadto – gen. Aleksandr Archipow, gen. Konstantyn Szemiakin, gen. Nikołaj Jepanczyn, gen. Aleksiej Oriół, gen. Iwan Gandurin, gen. Władimir Olderogge, płk. Nikołaj Jefimow, płk. Siergiej Wojciechowski, kpt. Borys Buczyński i wielu innych.

Niektóre fragmenty dzienników poświęcone są wyłącznie ocenie wojskowych (m.in. podrozdział pt. *Впечатление о чинах штаба, командирах бригад и полков*⁸ oraz *Впечатление о командире корпуса и чинах*

⁸ „Wrażenia na temat oficerów sztabu, dowódców brygad i pułków”.

*корпусного штаба*⁹ [Розеншильд 2014, 18–22]. Jednak częściej charakterystyki oficerów towarzyszą wspomnieniom spotkań i rozmów w sztabie oraz opisom kolejnych potyczek z wrogiem. Najczęściej poznajemy zdanie samego autora wspomnień, choć w kilku przypadkach powołuje się on na opinie innych osób. Na przykład:

*Он просил*¹⁰ [меня] ехать скорее и подтянуть дивизию, так как она находилась до этого в несоответственных руках.

Как мне говорили, он был человек крайне самолюбивый и обидчивый и всегда почему-то подозревал, что ему не оказывают достаточного почтения или обходят.

Мне доложили тут, что офицеры сильно пьянствуют, пришлось сделать замечание.

Jak widać, w pierwszym przypadku to nie sam Anatolij Rosenschild von Paulin, lecz gen. Paul von Rennenkampf (*он просил меня – poprosił mnie*) wydaje opinię o poprzednim dowódcy 29 dywizji piechoty, gen. Aleksandrze Archipowie. W drugim – informacja o gen. Władimirze Smirnowie pochodzi z nieznanego źródła, którym mogła być jedna lub kilka osób (*как мне говорили – jak mi mówiono*). Podobnie w przypadku skargi na niewymienionych z nazwiska oficerów (*мне доложили – zameldowano mi*).

W tekście odnajdujemy też wielostronną opinię o samym dowódcy 1 armii gen. Paulu von Rennenkampfie:

Про Ренненкампа много *слышал от Чагина* (...). Он, вообще, хвалил его и говорил, что он отлично знает военное дело (...). *Другие говорили*, что Ренненкампф очень пристрастный человек и особенно, что он любит всякие подарки, угощения и вообще взятки чем бы то ни было, причем не отгоняется ничем. (...) Все это, к сожалению, оказалось правдой.

W powyższym fragmencie autor wspomnień przywołuje dwie, pochodzące z różnych źródeł, opinie o swoim przełożonym. Pierwsza z nich (*слышал от Чагина – słyszałem od Czagina*) zawiera pochwałę gen. P. von Rennenkampfa jako kompetentnego dowódcy, druga (*другие говорили – inni mówili*) informuje o jego stronniczości i kierowaniu się korzyściami osobistymi.

⁹ „Wrażenia na temat dowódcy korpusu i oficerów sztabowych korpusu”.

¹⁰ Tu i poniżej: wyróżnienie – G.M.

Każda z opinii pod innym kątem charakteryzuje i ocenia dowódcę 1 armii. Przyniesiony fragment kończy zdanie potwierdzające wady *Rennenkampfa* i – przy pomocy wtrącenia *κ сожалению* (*niestety*) – wyrażające stosunek do nich autora. Pochwała kompetencji *Rennenkampfa* nie została przez A. Rosenshilda von Paulina skomentowana.

4. Sposoby tworzenia obrazu oficerów

Obraz oficerów, który rysuje w swoich wspomnieniach autor, tworzony jest przy pomocy:

1. środków pragmalingwistycznych rozumianych jako „вытекающие из контекста ассоциации и коннотации”¹¹ [Маслова 2008, 33], tj. opisów sytuacji i zjawisk świadczących o cechach charakteru i umiejętnościach wojskowych, którym poświęcono dany fragment, oraz o ich zaangażowaniu w walkę;
2. środków lingwistycznych (językowych), do których zaliczymy przede wszystkim leksykę charakteryzującą, oceniającą, zwłaszcza wartościującą pozytywnie i negatywnie, często nacechowaną emocjonalnie, a także wyrażającą ocenę połączenia wyrazowe.

5. Pragmalingwistyczne środki tworzenia obrazu oficerów

Do grupy środków pragmalingwistycznych zaliczymy m.in. informacje o odsunięciu oficerów od dowodzenia oddziałami z powodu naruszeń dyscypliny lub porażek w bitwach, co niewątpliwie stawia pod znakiem zapytania ich kompetencje, zdolności i cechy charakteru. Na przykład:

Бывший командир полковник Пукалов получил другой полк, так как положение его в 114-м пехотном полку было совершенно подорвано благодаря его вечному пьянству и неприличным поступкам.

(...) он [генерал Орановский], ничего не предприняв, повернулся и увел бригаду с поля сражения. За это он был отчислен *Ренненкампом* от командования (...).

¹¹ „wynikające z kontekstu asocjacje i konotacje”.

Оказалось, что они после бегства 28-й дивизии, отчислены от командования полками и оба назначены в мое распоряжение.

(...) мне явился командир 28-й артиллерийской бригады генерал-майор Малео¹² и доложил, что за отступление 28-й дивизии он был отчислен от командования бригадой и командирован в мое распоряжение.

Opisy sytuacji nie muszą zawierać typowo językowych środków charakteryzujących. Autor przytacza fakty i pozwala czytelnikowi samodzielnie wyciągnąć odpowiednie wnioski. Na przykład:

Другой раз застал у Смирнова военного инженера и артиллериста, присланных Ренненкампом из Гродненской крепости для ознакомления с обстановкой и подачей совета, как вести саперные работы и расположить артиллерию. (...) Вместо того чтобы посоветоваться с этими сведущими людьми, он наговорил им неприятностей и выпроводил вон.

В бою терял сознание после первой разорвавшейся шрапнели.

W powyższych fragmentach nie zauważamy jednoznacznych charakterystyk oficerów. Jednak opisana w pierwszym przykładzie sytuacja, gdy oficer nie tylko nie skorzystał z pomocy specjalistów, lecz jeszcze ich obraził, świadczy o pysze i krótkowzroczności gen. Smirnowa. Z kolei drugi przykład (omdlenia podczas walki jako reakcja na wybuchy) mówi o tchórzostwie lub nieprzystającej do munduru nadwrażliwości krytykowanego oficera.

W innym miejscu czytamy:

Всем штабом ведал зазнавшийся капитан Генерального штаба Бабкин, который, пользуясь тем, что Смирнов жил в Икскуле на казенной даче, тоже постоянно отсутствовал и довел дело до того, что даже экстренные бумаги докладывались Смирнову через несколько дней.

W powyższym zdaniu jedynie imiesłów *ззнавшийся* wyraża ocenę, która wynika ze znaczenia czasownika *ззнаться* – ‘wywyżżyć się, stać się wyniosłym, pysznym’ [por.: *Словарь...*, t. I]. Jednak na podstawie opisu sytuacji (częste nieobecności, opieszałość w przekazywaniu przełożonemu ważnych dokumentów) czytelnik łatwo dochodzi do wniosku, że kpt. Babkin

---

¹² Zdarza się, że autor tekstu, Anatolij Rosenschild von Paulin, błędnie zapisuje nazwiska wspomnianych oficerów. A zatem zamiast *Малео* powinno być *Маллио*.

był nie tylko zarozumiały, ale także leniwy i nieodpowiedzialny, niechętnie angażujący się w wypełnianie swoich obowiązków pod nieobecność dowódcy.

6. Lingwistyczne (językowe) środki tworzenia obrazu oficerów

O wiele częściej autor wspomnień posługuje się jednak środkami językowymi. Czasem są to stwierdzenia dość ogólnikowe, typu:

Впечатление он произвел бодрое, веселое, чисто строевое. Мне понравился. (...) встретил меня недружелюбно и произвел крайне плохое впечатление.

To, że ktoś przy pierwszym spotkaniu wywiera na nas dobre lub złe wrażenie, nie musi jednoznacznie świadczyć o charakterze danej osoby – wrażenia bywają przecież mylne.

Bardziej istotne są stwierdzenia wprost nazywające pewne zalety lub – w omawianym tekście o wiele częściej – przywary. Na przykład:

Старший адъютант штаба дивизии Генерального штаба капитан Борис Иванович Бучинский – крайне ограниченный и изнеженный человек, к тому же большой сибарит. Медлителен во всем, крайне не энергичен и осторожен, а на поле сражения трус.

Старший адъютант штаба дивизии по инспекторской и хозяйственной части капитан П.П. Корчагин – крайне честный и добросовестный человек, но глупый и невероятно медлительный.

Дивизионный интендант подполковник Каменский – крайне хитрый человек, не пользовавшийся любовью в дивизии (...).

(...) генерал Архипов, совершенно несведущий, канцелярский человек, к тому же безвольный и непомерный эгоист.

Это был старый, добрый эгоист.

Начальником штаба корпуса был генерал-майор Константин Яковлевич Шемякин, тоже чрезвычайно добрый и очень ленивый эгоист, (...) но при этом был помешан на своей полноте. (...) К тому же был нерешительный и не авторитетный.

Старик обидчив до болезненности.

Человек отличный, пользуется уважением.

Ocenię, jak w powyższych przykładach, zazwyczaj podlegali poszczególni oficerowie. Jednak kilka razy stykamy się i z oceną zbiorową. Między innymi:

Одним словом, *штаб был ленивый, глупый и сумбурный*.

(...) *с такими малосведущими, нерешительными начальниками, с таким никому не годным Генеральным штабом, с таким составом нижних чинов (...), не только нельзя ни на что решаться, мало-мальски требующего разумного распорядка, знания, а тем более упорства и риска, но дай бог сохранить с ними хоть лицо, то есть заставить их достигать простейшие цели и не давать им разлагаться*.

Отсутствие дисциплины – это *наша неизлечимая болезнь*.

Удивительно, как *у нас* это возможно, и часто даже бывает, – *быть начальником и приносить только один вред*, живя исключительно для самого себя, извлекая все выгоды из своего положения.

W dwu pierwszych przykładach oceniany jest cały *штаб*, a więc wszyscy oficerowie sztabowi, i dowódcy (*начальники*). Natomiast w kolejnych – na zbiorową odpowiedzialność wskazują formy zaimków *наша* i *у нас*.

Jak łatwo zauważyć, przy użyciu środków językowych autor tekstu charakteryzuje oficerów ze względu na ich:

- sposób bycia, pr.: *медлительный, осторожный, рассеянный, изнеженный, энергичный, хладнокровный, сдержанный, сумбурный, мямля*;
- kulturę osobistą, pr.: *откровенный, воспитанный, общительный, бестактный, сдержанный, болтливый, невежа*;
- relacje z ludźmi, pr.: *высокомерный, неавторитетный, заносчивый, обидчивый, самолюбивый, недружелюбный, каналья, эгоист*;
- zdolności i predyspozycje, pr.: *способный, неспособный, малоспособный, опытный, неопытный, глупый, бестолковый, сведущий, несведущий, малосведущий, ограниченный, дурак*;
- siłę lub słabość charakteru, m.in.: *дисциплинированный, храбрый, безбоязненный, мягкий, нерешительный, упорный, противоречивый, упрямый, бесхарактерный, трус*;
- stosunek do obowiązków służbowych (zaangażowanie i użyteczność), pr.: *ленивый, бесполезный, добросовестный, старательный, пользы никакой от него, никому не годился*.

Z przedstawionych przykładów dowiadujemy się, że do zalet oficerów A. Rosenschild von Paulin zalicza m.in.: uczciwość, życzliwość, otwartość, dobre wychowanie, zdyscyplinowanie, odwagę, zdecydowanie w działaniu i podejmowaniu decyzji, inteligencję i wysokie kompetencje. Z kolei ich największymi wadami są: egoizm, głupota, lenistwo, gadulstwo, zniewieścienie, upodobanie do wygód, brak doświadczenia.

Środki językowe wykorzystywane przez autora do budowania obrazu to w większości wyrazy i wyrażenia z definicji wartościujące negatywnie (m.in. *рассеянный, недружелюбный, ленивый, эгоист*) lub – rzadziej – pozytywnie (np. *воспитанный, способный, храбрый*), należące do języka ogólnoliterackiego i nienacechowane emocjonalnie. Na ich tle uwagę zwracają wyrażające ocenę wyłącznie negatywną jednostki nacechowane stylistycznie – należące do języka potocznego (np. *дурак*), kolokwialne (np. *мямля*), silnie zabarwione emocjonalnie i ekspresywnie (np. *каналья*).

Ponadto należy zauważyć, że przymiotnik *осторожный*, zgodnie z definicją słownikową wartościujący dodatnio ('niezwykle rozważny w swoich działaniach, postępowaniu' [por.: *Словарь...*, t. II]) w rozumieniu Rosenshilda oznacza cechę graniczącą z bojaźliwością i tchórzliwością, dlatego zawsze używany jest jako leksem wartościujący negatywnie.

Wartościujące w wypowiedziach autora stają się także przymiotniki *строевой* ('związany z działaniami żołnierzy w szykach; charakterystyczny dla danej formacji wojskowej, taki jaki ma miejsce w danej formacji wojskowej'), a także 'służący w jednostkach przeznaczonych do bezpośrednich działań bojowych, obsługujący te jednostki' [por.: *Словарь...*, t. IV] i *полевой* ('związany z działaniami w warunkach bojowych lub polowych' [por.: *Словарь...*, t. III]) oraz odpowiednio *не строевой* i *не полевой*, co mówi nam, jak wielką wagę przywiązywał Rosenschild do dyscypliny, znajomości musztry i regulaminów, a także do umiejętności działania w warunkach polowych, w tym również podczas walk. Na przykład:

(...) он безотлучно был при своей бригаде, причем проявил большую выносливость и отличные полевые достоинства.

(...) служба Генерального штаба была в руках неопытного и не полевого офицера полковника Ефимова.

Весьма почтенный генерал, но по складу своего характера совершенно не строевой.

(...) Николай Павлович Ефимов – это тип малоспособного, измельчавшего на штабной работе офицера Генерального штаба, к тому же *совершенно не полевого*, с привычкой много спать и чрезмерно есть.

Anatolij Rosenschild von Paulin zdawał sobie także sprawę, że rozkaz sformułowany w zrozumiały dla podwładnych sposób i wypowiedziany zdecydowanym tonem spotyka się z innym odbiorem niż wypowiedź bełkotliwa, nieprecyzyjna lub świadcząca o niepewności dowódcy. Równie ważna jest umiejętność dyskusowania w gronie oficerów sztabowych w celu opracowania wspólnej taktyki. Dlatego autor krytykuje także ich sposób komunikowania się:

Говорил скоро, невнятным языком, что усугубляло плохое впечатление.

По телефону говорил взволнованным, запуганным голосом.

Не только не мог подать какого-нибудь совета, но *не в состоянии был толково передать приказания.*

Ponadto zwraca uwagę na wiek (często używa wyrazów *старый* i *старик*) i zdrowie oficerów (pisze o ich dolegliwościach). Na przykład:

(...) *старик* был крайне ленив, *малоподвижен* и *не всегда здоров*.

У него был *порок сердца*, и в следствие этого он *потерял подвижность* и *контроль над своими нервами*, боялся и дрожал, когда выстрелы были слышны даже издали.

Страдал почками. В последние месяцы (...) мало ходил и *сильно ожирел*.

A. Rosenschild von Paulin słusznie rozumuje, że schorowany, nadmiernie otyły lub znerwicowany mężczyzna, szczególnie po zawale lub w starszym wieku nie będzie w stanie poprowadzić żołnierzy do boju i może się nie sprawdzić nawet jako oficer sztabowy.

Lektura dzienników gen. A. Rosenschilda von Paulina skłania nas zatem do wyrobienia sobie negatywnego obrazu oficerów armii carskiej w początkowym okresie Wielkiej Wojny. Na podstawie świata przedstawionego w tekście można sądzić, że większość dowódców tego okresu to osoby starsze, często schorowane, z różnorodnymi nałogami (skłonność do alkoholu, hazardu i obżarstwa), z zamiłowaniem do zbytku (a przez to źle znoszące trudy żołnierskiego życia i łase na korzyści majątkowe), zarozumiałe, źle traktujące podwładnych, a przy tym niekompetentne, leniwe i tchórzliwe.

Naprawdę dobrą ocenę Anatolij Rosenshild von Paulin wystawia tylko jednemu z wielu przewijających się przez karty dzienników oficerowi – gen. Aleksiejowi Orłowi, którego uważa za człowieka sumiennego, dbającego o własny rozwój, z pasją wypełniającego obowiązki. Taką opinię autor wyraża m.in. we fragmencie:

(...) был человек крайне добросовестный, старательный и с любовью относящийся к делу, к тому же не упускающий случая поучиться и ознакомиться с каким-нибудь отделом обучения, ему мало знакомым.

Jeśli całkowicie wierzyć opiniom Anatolija Rosenshilda von Paulina, tj. przyjąć, że autor tylko odzwierciedla lub też poprawnie interpretuje rzeczywistość, armia rosyjska, przystępując do Wielkiej Wojny, była w zasadzie pozbawiona mądrych i skutecznych dowódców.

Jednocześnie dla takiej sytuacji łatwo jest znaleźć wytłumaczenie. Za czasów młodości A. Rosenshilda von Paulina panowała moda, a nawet przekonanie, co przywołano już wcześniej, przedstawiając jego sylwetkę, że szlachcic musi zostać oficerem. Co więcej, sam A. Rosenshild von Paulin przyznał, że został wojskowym na życzenie ojca. Można się zatem zastanawiać, czy wszyscy ci oficerowie, których w swoim tekście poddał krytyce, zostali wojskowymi z własnej woli, czy też ulegli naciskom rodziny i spełnili oczekiwania społeczne, nie czując powołania do służby. Nie znamy odpowiedzi na to pytanie, jednak niektóre fragmenty omawianego tekstu wydają się potwierdzać taką hipotezę. Wobec tego możemy przyjąć, że niektórzy z oficerów nie sprawdzili się w walce i w sztuce dowodzenia, gdyż działali wbrew sobie – wbrew własnym przekonaniom lub pomimo braku predyspozycji. Stąd ich negatywny obraz we wspomnieniach Rosenshilda.

Warto podkreślić, że niektóre opinie przytaczane przez autora wydają się wewnątrznie sprzeczne. Na przykład:

Обладал громадной энергией и решительностью, был опытен, самостоятелен и, в общем, понимал достаточно военное дело. Но был несколько бестолков и иногда точно растерян, а в бою плохо понимал обстановку.

Tak więc, w kolejnych zdaniach gen. Gandurin z łatwością zmienia się z doświadczonego (*был опытен*) oficera w człowieka nierozgarniętego (*был несколько бестолков*), z energicznego i zdecydowanego (*обладал громадной энергией и решительностью*) – w zagubionego (*был растерян*),

a z dobrze znającego się na sprawach militarnych (a więc kompetentnego) – w źle interpretującego sytuację podczas bitwy (*понимал достаточно военное дело – в бою плохо понимал обстановку*). Można się zatem zastanawiać, czy autor dzienników tylko nie był pewien swoich opinii, czy też z rozmysłem, celowo poszukiwał uchybień w zachowaniach współtowarzyszy broni – w większym stopniu kreował rzeczywistość, niż ją odzwierciedlał.

W związku z tym sądzimy, że przy ocenie obrazu oficerów armii rosyjskiej, jaki roztacza przed nami Anatolij Rosenschild von Paulin, należy wziąć pod uwagę jeszcze jeden aspekt: dzienniki spisywał już nie ambitny dowódca, lecz rozgoryczony jeńiec wojenny, co mogło wpłynąć na jego wspomnienia. Rozczarowany był nie tylko wydarzeniami ostatnich miesięcy czy lat, ale i całym swoim życiem, czemu wyraz daje w następujących słowach:

Жизнь моя и карьера закончены. Жизнь потому, что после 56 лет ничего нового уже начинать нельзя. Карьера, так как после взятия в плен я ни на что больше рассчитывать не могу. И вот мое земное странствие, полное трудностей и препятствий, заканчивается совершенным разочарованием. Все мои идеалы разбиты, все мечты рассыпались в прах. Долгая трудовая жизнь сходит насмарку и следа от нее не останется никакого.(...) Мне совестно, что моя жизнь при таком напряжении сил прошла совершенно без пользы. Пользу в ней я мог бы видеть лишь тогда, если б наши дела завершились победой¹³ [Розеншильд 2014, 180].

7. Wnioski

W tekście *Дневники: Воспоминания о кампании 1914–1915 годов* generał Anatolij Rosenschild von Paulin kreśli przed czytelnikiem sylwetki poszczególnych dowódców armii rosyjskiej, pokazując ich zachowania w konkretnych sytuacjach, wypowiadając własne zdanie na ich temat lub powołując się

---

¹³ Życie moje i kariera są skończone. Życie dlatego, że po 56. jego roku niczego nowego już się zacząć nie da. Kariera, bowiem po wzięciu do niewoli na nic więcej liczyć nie mogę. I oto moja ziemską wędrówką, pełną trudności i przeszkód, kończy się całkowitym rozczarowaniem. Wszystkie moje ideały – zniszczone, wszystkie marzenia rozsypały się w proch. Długie pracowite życie okazało się bezowocne i śladu po nim nie zostanie żadnego. (...) Jest mi wstyd, że moje życie przy takim natężeniu sił minęło zupełnie bez sensu. Sens w nim mógłbym zobaczyć tylko wtedy, gdyby nasze działania zakończyły się zwycięstwem.

na opinie innych wojskowych. Scharakteryzowani w ten sposób oficerowie jawią się jako osoby niekompetentne, nieodpowiednie do dowodzenia armią zarówno w czasach wojny, jak i w czasach pokoju. Jednocześnie po uwzględnieniu okoliczności, w jakich powstawał analizowany tekst, oraz ówczesnej sytuacji Anatolija Rosenshilda von Paulina (rozgoryczenie więtego do niewoli oficera) sądzimy, że negatywny obraz oficerów armii rosyjskiej stworzony przez autora nie jest obrazem w pełni obiektywnym. Obok świata przedstawionego w opisach sytuacji i zinterpretowanego za pomocą środków językowych, autor kreuje obraz oficerów armii rosyjskiej – obraz, dzięki któremu łatwiej mu jest pogodzić się z porażką i zrzucić z własnych barków odpowiedzialność za nią.

Literatura

- Bartmiński J., 2009, *Stereotypy mieszkają w języku. Studia etnolingwistyczne*, Lublin.
- Kornilov O.A., 2003, *Âzykovye kartiny mira kak proizvodnye nacional'nyh mentalitetov*, Moskwa. [Корнилов О.А., 2003, *Языковые картины мира как производные национальных менталитетов*, Москва].
- Maslova A.Û., 2008, *Vvedenie v pragmalingvistiku*, Moskwa. [Маслова А.Ю., 2008, *Введение в прагмалингвистику*, Москва].
- Rozenšil'd fon Paulin A.N., 2014, *Dnevniki: Vospominaniâ o kampanii 1914–1915 godov*, Moskwa. [Розеншильд фон Паулин А.Н., 2014, *Дневники: Воспоминания о кампании 1914–1915 годов*, Москва].
- Rozenšil'd fon Paulin, Anatolij Nikolaevič* – Wikipediâ. [Розеншильд фон Паулин, Анатолий Николаевич – Википедия], https://ru.wikipedia.org/wiki/Розеншильд_фон_Паулин,_Анатолий_Николаевич [21.02.2023].
- Ruskaâ armiâ v Velikoj vojne: Kartoteka proekta. Rozenšil'd fon Paulin Anatolij Nikolaevič.* [Русская армия в Великой войне: Картоотека проекта. Розеншильд фон Паулин Анатолий Николаевич], <http://www.grwar.ru/persons/person/17> [20.02.2023].
- Slovar' russkogo âzyka*, 1981–1984, red. A.P. Evgen'eva, t. I–IV, Moskwa. [Словарь русского языка, 1981–1984, ред. А.П. Евгеньева, т. I–IV, Москва].
- Tokarski R., 2014, *Światy za słowami. Wykłady z semantyki leksykalnej*, Lublin.
- Zinov'eva E.I., Ūrkov E.E., 2009, *Lingvokulturologiâ: teoriâ i praktika*, Sankt-Peterburg. [Зиновьева Е.И., Юрков Е.Е., 2009, *Лингвокультурология: теория и практика*, Санкт-Петербург].

RUSSIAN ARMY OFFICERS
IN THE EYES OF GENERAL ANATOLY ROSENSHILD VON PAULIN.
DIARY: MEMOIRS OF THE CAMPAIGN OF 1914–1915

ABSTRACT

Key words: evaluative lexis, pragmalinguistic means, linguistic image of the world, linguistic image of officers

The article is devoted to the issue of the linguistic image of the world in the memoir of General Anatolij Rosenshild von Paulin. The author recalls who General Anatoly Rosenshild von Paulin was. She discusses pragmalinguistic and linguistic means by which the image of the officers of the Russian army is created. Descriptions of the officers' behavior in specific situations are provided, as well as examples of evaluative vocabulary from A. Rosenshild von Paulin's opinions about the officers. The author considers various reasons why the image of the officers is negative. She comes to the conclusion that the image of the officers presented in the analyzed text is not objective.